

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.931

DOI <https://doi.org/10.15421/392189>

Остафійчук Л. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПОВНЕ ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ЗМІСТ ТА ФУНКЦІЇ

COMPLETE RECORDING OF COURT BY TECHNICAL MEANS: LEGAL REGULATION, CONTENT AND FUNCTIONS

Стаття присвячена дослідженню принципу повного фіксування судового процесу технічними засобами в процесуальному законодавстві України із застосуванням міждисциплінарного підходу. З'ясовано, що, за винятком Кодексу України про адміністративні правопорушення, всі чинні процесуальні кодекси України містять положення, якими встановлюється обов'язок використання технічних засобів повного фіксування судового процесу судом, у тому числі продукту такого фіксування – запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу. У господарському, адміністративному й цивільному видах судочинства фіксування судового процесу може відбуватися не лише в судовому засіданні, але й поза судовим засіданням, а в Кримінальному процесуальному кодексі України визначено, що повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- й відеозаписувальних технічних засобів забезпечується не лише під час судового розгляду, а й у випадках, передбачених цим Кодексом, під час досудового розслідування, внаслідок чого обґрунтовано, що поняття «судовий процес» значно ширше за поняття «судове засідання», а в контексті конституційної засади правосуддя – «повноти фіксування технічними засобами» – правильно вживати поняття «судовий процес», а не «судове засідання» чи «судове провадження».

З урахуванням міжнародного досвіду проаналізовано взаємодію принципів гласності, відкритості й публічності з принципом повного фіксування судового процесу технічними засобами. Доведено, що закріплення на рівні Конституції України й процесуального законодавства України обов'язкового фіксування технічними засобами перебігу судового засідання є необхідним доповненням принципу гласності з метою забезпечення відкритості змісту судового засідання для учасників відповідного процесу й загалу. Визначено, що подальша цифровізація діяльності суду й ведення судового процесу зумовить нове прочитання традиційних принципів судового процесу.

Обґрунтовано, що повнота фіксування судового процесу технічними засобами має забезпечуватись усіма наявними засобами для найповнішого відбиття інформації про події, що фіксуються для забезпечення обізнаністю інформацією, яка важлива не лише для оцінки судом під час прийняття судових рішень, а й учасників процесу й громадськості.

Визначено, що функціями повного фіксування судового процесу технічними засобами є: закріплювальна, інформаційна, техніко-модернізаційна, виховна, попереджувальна й функція процесуальної економії.

Ключові слова: *повне фіксування, гласність, відкритість, публічність, судовий процес.*

The article is devoted to the study of the principle of full fixation of the trial by technical means in the procedural legislation of Ukraine using an interdisciplinary approach. It was found that with the exception of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, all current procedural codes of Ukraine contain provisions which establishes the obligation of means using the full recording of the trial court including those of the product of the recording – record the court hearing made by technical means. In the commercial, administrative and civil proceedings kinds trial recording can take place not only in court but also outside the court session, the Criminal Procedure Code of Ukraine stipulates that full recording of court hearings and procedural actions with the help of audio and video recording equipment is provided not only during the trial, but also in the cases provided for by this Code during the pre-trial investigation. As a result it is justified that the concept of “litigation” is much broader than the concept of “court hearing” and in the context of the constitutional principle of justice – “completeness of fixation by technical means” – to correctly use the concept of “litigation” and not “court hearing or proceedings”.

With international experience analysis of the interaction principles of transparency, openness and publicity of the principle of full trial recording by technical means. It is proved that the consolidation at the level of the Constitution of

Ukraine and the procedural legislation of Ukraine of the obligatory recording by technical means of the course of the court session is a necessary addition to the principle of publicity. In order to ensure the openness of the content of the court hearing to the participants of the relevant process and the general public. It is determined that further digitalization of court activities and litigation will lead to a new reading of the traditional principles of litigation.

It is substantiated that the completeness of recording the trial by technical means should be ensured by all available means to fully reflect information about events that are recorded to ensure awareness of information that is important for assessment not only by the court in making court decisions but also participants and the public.

It is determined that the functions of full recording of the trial by technical means are: fixing, information, technical and modernization, educational, preventive and procedural economy.

Key words: *full recording, publicity, openness, trial.*

Постановка проблеми. Справедливість судового процесу забезпечується переліком гарантій, в якому особливе значення має повне фіксування інформації про його перебіг. Повне фіксування судового процесу технічними засобами покликане закріпити всю важливу інформацію доказового характеру, а також дозволяє підтвердити здійснення чи не здійснення учасниками судового процесу тих чи інших процесуальних дій, які вплинули або могли вплинути на хід судового розгляду справи та його результат – судові рішення, а також надати оцінку дотримання судом вимог процесуального законодавства й тим самим зняти можливі спори щодо допущених під час розгляду справи порушень. Іноді точно зафіксована, на перший погляд, незначна деталь судового процесу може найістотнішим чином вплинути як на результат справи, так і на оцінку судового акта. Разом із тим із практичного боку принцип повного фіксування судового процесу технічними засобами залишається недооціненим, що підтверджується неоднозначною судовою практикою. Наявність прогалин у правовому регулюванні й розумінні значення продукту повного фіксування судового процесу свідчить про актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема повного фіксування судового процесу технічними засобами досліджувалася в аспекті ширших за змістом принципів гласності, відкритості й публічності судового процесу такими вченими, як В.В. Король, В.А. Кройтор, В.О. Роботинська (у кримінальному й цивільному судочинстві), В.В. Городовенко, О.М. Пасенюк, О.О. Гаврилюк, О.А. Мілієнко (в адміністративному судочинстві). Дослідженню окремих питань повного фіксування судового процесу присвячені праці таких вчених, як І.В. Гловюка й М.М. Стоянова, В.В. Білоуса, С.О. Книженко й Т.П. Матюшкової, В.В. Березюка й інші

(у кримінальному процесі), О.М. Перунові (у цивільному процесі), О.М. Рєзнік (в адміністративному процесі). Комплексних міждисциплінарних наукових досліджень повного фіксування судового процесу технічними засобами на тепер немає.

Мета статті – дослідити нормативно-правове регулювання повного фіксування судового процесу технічними засобами в процесуальному законодавстві України й міжнародних актах, розкрити його зміст і функції.

Виклад основного матеріалу. *Повне фіксування судового процесу технічними засобами в процесуальному законодавстві України.* В юридичній літературі більшість науковців «повноту фіксування технічними засобами» розглядають у контексті «судового засідання» або «судового провадження» замість конституційного «судового процесу». Отже, дослідження повноти фіксування судового процесу розпочнемо зі з'ясування відповіді на запитання: чому слід дотримуватися формулювання, визначеного в Конституції України – у судовому «процесі», а не в судовому «засіданні» чи «провадженні»?

Згідно зі ст. 196 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), ст. 194 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС), ст. 211 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) розгляд справи відбувається в судовому засіданні. Про місце, дату й час судового засідання суд повідомляє учасників справи. Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів. Судове засідання проводиться в спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду [1; 2; 3].

Глави 7 розділу III ГПК, розділу II КАС, розділу III ЦПК регламентують фіксування судового процесу, до якого входять: фіксування судового засідання технічними засобами (ст. 222 ГПК, ст. 229 КАС, ст. 247 ЦПК), ведення протоколу судового засідання (ст. 223 ГПК, ст. 230 КАС, ст. 248 ЦПК), складання та оформлення протоколу вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням (ст. 225 ГПК, ст. 233 КАС, ст. 250 ЦПК). Отже, фіксування судового процесу в господарському, адміністративному й цивільному видах судочинства може відбуватися не лише в судовому засіданні, але й поза судовим засіданням.

Зауважимо, що на відміну від ГПК і ЦПК у КАС наявне визначення терміну «судовий процес» як «правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» (п. 6 ч. 1 ст. 4 КАС) [2]. Мало того, М.І. Смокович і В.М. Бевзенко адміністративний процес називають «системою, утвореною із сукупності обопільних, багатосторонніх правовідносин, які виникають, розвиваються та припиняються за участю суб'єктів із різними повноваженнями процесуальною метою, завданнями, організаційно-правовою формою», таких як адміністративний суд, сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб, органи й особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, інші учасники адміністративного процесу [4, с. 134]. Вочевидь, цю позицію вчених можна застосувати й до інших видів процесу.

Окремо слід розглянути співвідношення «судового процесу» й «судового засідання в кримінальному провадженні». Відразу виникає запитання: чому в «кримінальному провадженні», а не в «кримінальному судочинстві»? Відповідь безпосередньо знаходимо в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК). Кримінальне провадження – це досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК) [5]. Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обви-

нувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК). Судове провадження – це кримінальне провадження в суді першої інстанції, яке містить підготовче судове провадження, судовий розгляд та ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами (п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК) [5].

Таким чином, провадження в кримінальному процесі складається з двох частин: досудового й судового. Характеризуючи ці дві частини кримінального процесу, О.А. Трефілов зауважив, що романо-германський кримінальний процес, зазвичай, складається з переважно таємного, закритого, не змагального й письмового досудового провадження та з відкритого, гласного, змагального й усного розгляду справи в суді [6, с. 68]. Відзначимо, що така позиція частково слушна, оскільки сучасний кримінальний процес все ж передбачає перелік гласних і відкритих процесуальних дій і прийняття судових актів і на стадії досудового розслідування кримінальної справи.

У такому аспекті в нашому дослідженні заслуговує уваги положення п. 20 ч. 1 ст. 7 КПК, який визначає, що повне фіксування технічними засобами стосується лише судового провадження [5]. У той час, як ч. 5 ст. 27 КПК встановлює, що повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- й відеозаписувальних технічних засобів забезпечується не лише під час судового розгляду, а й у випадках, передбачених цим Кодексом, під час досудового розслідування. Глава 5 КПК встановлює порядок фіксування кримінального провадження. Процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

1) у протоколі;

2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;

3) у журналі судового засідання (ст. 103 КПК).

Додатками до протоколів у кримінальному провадженні можуть бути:

1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;

2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні й / або вилученні таких додатків (ст. 105 КПК) [5].

Отже, усі чинні процесуальні кодекси України містять положення, якими встановлюється використання технічних засобів повного фіксування судового процесу, в тому числі продукту такого фіксування – запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу. Винятком є існування радянського Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) 1984 р., де жодної статті не присвячено засадам судочинства у справах про адміністративні правопорушення, в тому числі й повному фіксуванню судового процесу. Через те, що згідно зі ст. ст. 221 і 221-1 КУпАП визначені цим Кодексом категорії справ про адміністративні правопорушення розглядають районні, районні в місті, міські чи міськрайонні суди (судді), місцеві господарські й адміністративні суди, апеляційні суди й Верховний Суд [7], відповідно, конституційна засада щодо повноти фіксування судового процесу застосовується судами під час розгляду справ про адміністративні правопорушення як пряма норма Основного Закону.

Таким чином, можемо зробити такі висновки:

1) фіксування судового процесу регламентовано главами 7 ГПК, КАС і ЦПК. До форм фіксування судового процесу віднесено: фіксування судового засідання технічними засобами, ведення протоколу судового засідання, складання та оформлення протоколу вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням;

2) поняття судового процесу надано лише в КАС, під яким розуміються правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства;

3) поняття «судовий процес» значно ширше за поняття «судове засідання»;

4) якщо йдеться про конституційну засаду правосуддя – «повноту фіксування технічними засобами», – то правильно вживати поняття

«судовий процес», а не «судове засідання» чи «судове провадження»;

5) у кримінальному процесі його фіксування здійснюється ще до того, як справа передається на розгляд суду, тому що кримінальне провадження складається з двох частин: досудового й судового провадження;

6) на досудовому етапі кримінального провадження здійснюється значна частина процесуальних дій, які протоколюються (з обов'язковим додаванням аудіо- й відеофайлів фіксації процесуальних дій) і мають значення для законного, правильного, об'єктивного, неупередженого розгляду кримінальної справи в суді.

Повне фіксування судового процесу технічними засобами в міжнародних актах. У Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) фіксування судового засідання не згадується, проте воно охоплюється поняттям «публічність» і знайшло пряме чи опосередковане відтворення в рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи. Так, 28 лютого 1984 р. Комітет Міністрів Ради Європи в Рекомендації № R (84) 5 державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи, зазначив: судові органи повинні мати у своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони могли здійснювати правосуддя найефективнішим способом, зокрема шляхом полегшення доступу до різноманітних джерел права, а також шляхом прискорення відправлення правосуддя [8].

Через десятиліття в рекомендаціях № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи від 11 вересня 1995 р. уже було чітко сформульовано основні завдання з розробки й функціонування автоматизованих систем судової практики [9].

Зважаючи на те, що інформаційні технології стали незамінним засобом у сфері здійснення правосуддя, Комітет Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 р. ухвалив рекомендацію № Rec (2001) 2 державам-членам щодо побудови й перебудови судових систем і правової інформації в економічний спосіб [10] з огляду на те, що електронні технології здатні відіграти помітну роль у сфері здійснення правосуддя та надання послуг користувачам.

У травні 2008 р. Європейська комісія в спеціальному комюніке представила стратегію європейського електронного правосуддя [11], основним пріоритетом якої визначено створення та підтримка функціонування Європейського порталу електронного правосуддя.

Згідно з рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res (2009) 1 державам-учасницям Ради Європи з електронної демократії від 18 лютого 2009 р. під електронним правосуддям розуміється використання інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації правосуддя всіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб і підприємств. Воно містить електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до інформації судового характеру [12].

Міжнародний досвід інформатизації системи судочинства показує, що протягом останніх років у різних країнах світу активно впроваджується в практику електронне правосуддя, яке засноване на всебічному використанні інформаційно-комунікаційних технологій у процесі його відправлення. Фіксування ходу судового засідання визнається запорукою публічності судового розгляду на рівні законодавства окремих штатів США [13, с. 84–85], де ідеї про необхідність використання інформаційних технологій уперше були реалізовані ще наприкінці ХХ сторіччя. У 1988 р. федеральні суди США розпочали впровадження пробної версії системи доступу до судових актів – Public Access to Court Electronic Records (PACER, <http://www.pacer.gov>), яка забезпечувала доступ до судових документів через мережу інтернет, можливість завантаження та друкування документів, а також одночасний доступ до файлів справи кількох осіб [14], а з 1998 р. у федеральних судах США запроваджено систему «управління справами / електронний архів справ» (Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF)) [15, с. 45].

У судах Великої Британії використання електронних систем регулюється ч. 5 та Практичними вказівками до неї (Practice Direction 5 A, 5 B, 5 C) Правил цивільного судочинства 1998 р. (Civil Procedure Rules) [16, с. 175]. Практична вказівка 5 C містить окремі положення, присвячені руху справи, інформацію про використання електронної пошти для спілкування із судом, а також

перелік документів, які можуть бути передані за її допомогою [17].

Зрозуміло, що в країнах ЄС, США, Великої Британії набагато більше можливостей, насамперед фінансових і технологічних, для впровадження сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, у тому числі й електронного правосуддя та фіксування судового процесу. Багаторічний досвід цих країн у сфері інформатизації правосуддя заслуговує на увагу.

Початок становлення та використання електронних інформаційних ресурсів у судочинстві в Україні бере відлік із запровадження на рівні Конституції України п. 7 ч. 3 ст. 129 [18], яким до основних засад судочинства було віднесено засаду «повного фіксування технічними засобами судового процесу», яка найбільше за інші пов'язана із засадою «гласності судового процесу». Однак із таким твердженням можна посперечатися, адже й інші засади судочинства (змагальність, об'єктивність, невтручання в здійснення правосуддя тощо) теж мають тісний зв'язок із принципом повного фіксування судового процесу. Гласність передбачає можливість побачити, почути, занотувати, передати інформацію іншим для обговорення, тобто зробити інформацію про діяльність тих чи інших установ, організацій, осіб доступною для відома громадськості. Під гласністю розуміється доступний для широкої громадськості, відкритий, публічний [19, с. 244]. Одночасно «гласний» означає публічний – такий, що відбувається в присутності публіки, прилюдний, гласний, відкритий [20, с. 118]. Проте ототожнювати гласність, відкритість і публічність у судовому процесі не можна, оскільки в кримінальному процесі України принцип «публічності» самостійний, існуючий поряд із гласністю та відкритістю судового провадження та повного фіксування технічними засобами судового засідання та процесуальних дій. Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом захо-

дів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК) [5]. Це особливість кримінального процесу. Хоча в практиці ЄСПЛ публічність судового розгляду розглядається через його відкритість. Наприклад, у справі Дінне проти Франції [21] ЄСПЛ наголосив, що проведення судових засідань у відкритому режимі є основоположним принципом, втіленим у п. 1 ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. [22].

Як бачимо, у міжнародній практиці поняття принципу публічності дещо ширше за поняття гласності судового засідання та не охоплює безпосередньо гласний судовий розгляд, а насамперед передбачає доступність для широкого загалу руху справ, сутності судових засідань і виголошення вироку, різноманітних реєстрів, ресурсів тощо.

Фіксування судового процесу технічними засобами й гласність взаємозалежні, адже «<...> реалізація принципу гласності й відкритості адміністративного судочинства забезпечується наданням можливості повного його фіксування технічними засобами», – зауважують О.О. Гаврилюк [23], В.С. Стефанюк і М.Б. Лукашова [24]. Аналізуючи співвідношення фіксування судового провадження з його гласністю в кримінальному процесі, В.В. Березюк пропонує враховувати той факт, що повне фіксування судового провадження, яке здійснюється виключно судом (офіційне фіксування), і фіксування судового провадження не судом, а іншими його учасниками (неофіційне фіксування) мають різну природу, різне функціональне призначення та зміст, а отже, по-різному співвідносяться з гласністю та відкритістю судового провадження. У зв'язку із цим дослідник вважає, що фіксування судового провадження не судом може й не мати процесуального характеру (наприклад, фіксування судового процесу представниками засобів масової інформації). А процесуальний характер такого фіксування буде мати значення для сторони кримінального провадження лише в тому випадку, коли воно не збігатиметься з офіційним записом судового провадження та лише у випадку, коли сторона отримує доступ до нього [25, с. 101]. Однак із практичного боку малоімовірно, що зафіксована судом інформація не збігатиметься з тією, що зафіксована іншими особами. Скоріше, можлива відсутність фіксації окремої інформації про судовий процес унаслі-

док технічних чи інших суб'єктивних причин. Підсумовуючи, зазначимо, що подальша цифровізація діяльності суду й ведення судового процесу зумовить нове прочитання традиційних принципів судового процесу.

Зміст принципу повного фіксування судового процесу технічними засобами. Розкриття змісту здійснення технічного фіксування судового процесу не можливе без з'ясування такої складової частини, як «повнота». Дослідження поняття «повнота» буде найбільш об'єктивним із позицій його офіційного тлумачення Конституційним Судом України [26] в рішенні у справі про фіксування судового процесу технічними засобами № 1-19/2011. Згідно із цим рішенням принцип повноти фіксування судового засідання технічними засобами не порушується в разі відсутності проведення такого фіксування у випадку неявки в судове засідання сторін, оскільки «фактично відсутній предмет фіксування технічними засобами в розумінні п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України» (абз. 3 п. 5), виходячи з того, що законодавчі положення стосовно відсутності необхідності застосування таких заходів «ґрунтуються на принципі верховенства права, зокрема на таких його складових частинах, як ефективність мети й засобів правового регулювання, розумність і логічність закону» (абз. 4 п. 5). На підставі саме такого підходу Конституційний Суд України робить висновок про конституційність положень ч. 6 ст. 12, ч. 1 ст. 41 КАС, ч. 2 ст. 197 ЦПК, ч. 8 ст. 81-1 ГПК (чинних на той час).

Таким чином, з урахуванням вищезазначеної позиції Конституційного Суду України під повнотою фіксування технічними засобами судового засідання розуміється фіксування такими засобами всіх стадій судового розгляду за виключенням випадків, коли внаслідок неявки сторін судове засідання не відбулося.

На переконання А.М. Безносюка, фіксування кримінального провадження за допомогою технічних засобів обов'язкове в суді під час судового провадження, окрім випадків, передбачених законом (ч. 4 ст. 107 КПК). Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно обов'язкове, тягне за собою невідповідності процесуальній дії та отриманих унаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків,

якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними (ч. 6 ст. 107 КПК). Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК (ч. 5 ст. 27 КПК) [27]. Зауважимо, що судова практика в українських судах із досліджуваного питання неоднозначна й суперечлива. Так, відсутність журналу судового засідання Апеляційний суд Дніпропетровської області не вважав підставою для скасування судового рішення (ухвала від 07 листопада 2016 р. у справі № 200/18239/16-к [28]). На противагу Апеляційний суд Хмельницької області в ухвалі від 16 березня 2015 р. у справі № 688/4727/14-к указав, що без наявності в матеріалах справи технічного запису навіть одного судового засідання вирок автоматично скасовується [29].

Верховний Суд України в постанові від 24 листопада 2016 р. по справі № 5-1к(15)16, розв'язуючи питання про те, чи було порушення повноти фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу істотним і таким, що може потягнути за собою наслідки, визначені п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК, зазначив, що необхідно зважати на обсяг інформації, відсутньої на технічному носії, і значущість тих процесуальних дій, які проводились у судовому засіданні й мали стати «інформативною основою» ухваленого судового рішення, але інформація про них виявилась відсутньою на технічному носії [30]. Тому за процесуальною ознакою повноти фіксування судового засідання технічними засобами буде повним у разі, якщо воно охоплювало всі частини судового засідання, які відбулися; проте не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у випадках, якщо таке фіксування обов'язкове, але сторони не заперечують проти визнання чинною такої дії, як «не повне фіксування судового процесу» й результатів її здійснення.

Очевидно, що таке судове рішення Верховного Суду України не відповідає конституційній zasadі судочинства, тому що в обсяг «повноти фіксування судового процесу» повинні входити повною мірою всі процесуальні заходи, які відбувалися протягом часу розгляду справи в суді. Хоча в юридичній літературі існує думка на підтримку саме наведеного судового рішення Верховного Суду України. Наприклад, О.С. Захаро-

ва, досліджуючи цивільну процесуальну форму, вважає, що, оскільки цивільна процесуальна форма встановлена законом, то її порушення завжди вказує на порушення закону та, як наслідок, може потягти за собою скасування або зміну ухваленого судом рішення. Разом із тим додержання процесуальної форми не можна зводити до формалізму. Під час здійснення правосуддя суддям не слід забувати про суть справи, не можна ігнорувати права й інтереси осіб, які беруть участь у розгляді справи. Кожна вчинена процесуальна дія повинна мати свою мотивацію та належну фіксацію у відповідному процесуальному документі. Гармонійне поєднання цих чинників буде гарантувати досягнення кінцевого результату щодо здійснення захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права [31, с. 30]. Однак заперечувати позицію О.С. Захарової не варто, тому що вже є цікаві приклади практичного поєднання вказаних вище чинників. Так, у постанові від 29 липня 2021 р. у справі № 726/959/20 Верховний Суд не визнав істотним порушенням вимог закону те, що в журналі судового засідання від 16 вересня 2020 р. відсутній підпис одного із секретарів судового засідання та не зазначено в журналі судового засідання повної назви суду, який здійснював судовий розгляд, із повними реквізитами кримінального провадження. Доводи касаційної скарги про те, що технічний запис засідання апеляційного суду від 13 січня 2021 р. неналежної якості, також було визнано безпідставними, оскільки такий запис, наявний у матеріалах кримінального провадження, достатньої якості для прослуховування та сприйняття з урахуванням відеозапису цього судового засідання. Відсутність у матеріалах кримінального провадження журналів судових засідань від 21 вересня 2020 р. і 01 жовтня 2020 р. не визнано істотним порушенням вимог КПК у розумінні ст. 412 КПК, оскільки в матеріалах провадження є технічний запис вказаних судових засідань із відповідною фіксацією та зафіксованими даними [32].

Отже, визначення поняття «повнота фіксування» виключно з позицій технічної характеристики – обсягу інформації, яка фіксується відповідними засобами, – не відбиватиме повною мірою характеристики поняття «повнота» за якісними показниками. Під повнотою на енциклопедичному рівні розуміється «вичерпна достатність,

повний склад, необхідна кількість чого-небудь; вищий ступінь чого-небудь» [33, т. 6, с. 686]. Тому, якщо суд переконується, що окремі технічні неув'язки не впливають на якість і повноту сформованої та зафіксованої технічними засобами в судовій справі інформації, підстав для скасування судового рішення немає.

З посиланням на зарубіжний досвід М.М. Сербін і К.І. Озерова наводять перелік технічних засобів фіксування судового засідання, які ефективно використовуються в розвинених країнах:

1) стенографічна техніка з подальшою розшифровкою, оформленням змісту стенограми в протоколі;

2) спеціальна стенографічна й комп'ютерна техніка, що забезпечує розшифровку (переведення) змісту стенограми в режимі реального часу;

3) аудіозапис судового засідання з використанням касетного магнітофона із чотирма чи вісьмома доріжками для запису або з використанням цифрового аудіозапису;

4) відеозапис судового засідання;

5) інші, зокрема комбіновані, засоби механічного чи електронного фіксування ходу судового засідання [37, с. 145].

Отже, поняття «повнота» має стосуватися не лише констатування відповідних складових частин судового засідання (процесуальна характеристика) протягом часу судового засідання, а й характеризувати «повноту» самого фіксування як використання її власних можливостей із метою відтворення повної інформації про події, що відбуваються під час судового процесу (технологічна характеристика).

Інформація, що є предметом фіксування під час судового процесу, характеризується за формою подання як вербальна (словесна), графічна (у вигляді зображень), предметна й наочно-образна [35, с. 215], а за формою сприйняття – як аудіальна (що сприймається на слух) і візуальна (що сприймається зором) [36]. Основними методами є вимірювання, опис і моделювання. Технічними прийомами реалізації цих методів слугують:

1) за вербальною формою фіксування – протоколювання, звукозапис;

2) за графічною – графічне зображення (схематичні й масштабні плани, креслення, рисунки, зокрема мальовані портрети);

3) за предметною – вилучення предмета в натурі та його консервація, виготовлення

матеріальних моделей (реконструкція), зокрема макетування, копіювання, одержання зліпків і відтисків;

4) за наочно-образною – фотографування, кіно- й відеозйомка.

Наголошується на доцільності комбінування форм фіксування, його методів і технічних прийомів, а також комплексного їх застосування [35, с. 215–216].

Повною мірою таку інформацію на технічному рівні можуть фіксувати спеціальні аудіо- й відеопристрої, які максимально повно з боку одержання, обробки, збереження та передавання можуть фіксувати інформацію про судовий процес.

Застосування технічних засобів фіксування судового процесу також сприятиме й об'єктивізації та оптимізації в процесі доказування. Підтвердженням значення повного фіксування судового процесу є те, що електронні інформаційні ресурси, які виступають результатами такого фіксування, зберігають у часі й просторі інформацію про характеристики об'єктивної оцінки судом достовірності доказів, що в процесуальному законодавстві називається «неупередженістю» під час дослідження всіх обставин у справі й «достовірністю» доказів. Достовірність інформації означає якісну перевіреність кожного факту в компетентних щодо цього факту джерелах [37]. На думку А.М. Безносюка, об'єктом підтвердження достовірності того, що відбувається в суді, є запис судового засідання, на основі якого суд приймає свої рішення, учасники судового провадження користуються ними для досягнення своїх законних інтересів, а вищестоящий суд – для перевірки правильності рішення, прийнятого судом першої інстанції» [27].

Отже, до змісту повноти фіксування судового процесу технічними засобами слід віднести забезпечення усіма наявними засобами для найповнішого відтворення інформації про події, що фіксуються, для забезпечення обізнаністю інформацією, важливою для оцінки не лише судом під час прийняття судових рішень, а й учасників процесу й громадськості.

Функції повного фіксування судового процесу технічними засобами. Функціональна цінність автоматичного запису, що здійснюється в судовому процесі, передбачає використання в судочинстві високотехнологічних технічних

засобів фіксації процесуальної діяльності. За їх допомогою забезпечується повне, об'єктивне й точне процесуальне оформлення всієї діяльності, що здійснюється в рамках правосуддя по всім справам.

Основною функцією фіксації судового процесу є закріплювальна. Специфіка процесуальної діяльності, що реалізується під час здійснення правосуддя, вимагає, щоб усі процесуальні дії в процесі судового розгляду були відповідним чином закріплені (зафіксовані).

Технічна фіксація процесуальної діяльності тісно пов'язана з інформаційною функцією, адже технічні засоби фіксації процесуальної інформації закріплюють і відтворюють процес розгляду справ, факти реальної дійсності, є їх відбиттям. Автоматично зафіксовані відомості про факти (інформацію) згодом використовуються для встановлення обставин, що мають значення для правильного розгляду й вирішення справи.

Наступна функція технічної фіксації судового процесу – техніко-модернізаційна, яка дозволяє замінити письмове оформлення процесуальної діяльності суду досконалішим способом фіксації процесуальних дій.

Застосування досягнень науково-технічного прогресу в судочинстві сприяє виховній і попереджувальним функціям, що визначають поведінку учасників судового процесу й дисци-

плінують їх. Можна говорити про превентивну функцію повної фіксації судового процесу.

Повне фіксування судового процесу реалізує функцію процесуальної економії, адже спрощує, полегшує і прискорює процедуру оформлення елементів процесуальної діяльності всіх учасників процесу.

Таким чином, використання сучасних засобів інформаційних технологій дозволяє економити час, попередити скарги на недостовірність чи неповноту протоколу й журналу судового засідання, підвищити рівень обґрунтованості судових рішень, підвищити культуру правосуддя, зберегти інформацію про розглянуту справу в електронному архіві.

Висновки. Повне, на належному технічному рівні фіксування технічними засобами судового процесу здатне відтворювати повну інформацію про його порядок та обставин перебігу в текстовому й / або аудіовізуальному форматі. Фіксування судового процесу зобов'язує поєднувати класичну форму фіксування судового процесу у вигляді протоколу судового засідання (слідчої дії), журналу судового засідання та порівняно нову – технічну – фіксацію судового процесу звукозаписувальними технічними засобами. Лише в поєднанні цих інструментів можна досягти виконання конституційного припису повноти фіксування судового процесу технічними засобами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / заг. ред. д. ю. н., проф. В.М. Бевзенка ; пер. з нім. і адапт. Г.В. Рижкова. Видання друге, змінене, доповнене і перероблене. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1204 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Трефилов А.А. «Объем» уголовного дела и его влияние на достижение целей судопроизводства. *Всерос. журн. науч. publ.* 2011. № 5. С. 68–70.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
8. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи : Міжнародний документ від 28 лютого 1984 р. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України* : вебсайт. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rc=tj&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiGjNedrJfcAhWziaYKHcBkAokQFggoMAA&url=https%3A%2F%2Fvkkksu.gov.ua%2Fuserfiles%2Fdoc%2Fperelik-dokumentiv%2Frek-84.doc&usq=AOvVaw07vbDJTICqrmY2WA05em6c>
9. Рекомендация R (95) 11 Комитета министров государствам-членам относительно отбора, обработки, представления та архивации судебных решений в правовых информационно-поисковых системах : Международный документ от 11 сентября 1995 г. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_129
10. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб [неофіційний переклад] : Міжнародний документ від 28 лютого 2001 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B)

11. European e-Justice Strategy. *EUR-Lex* : web-site. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/jl0007_en.htm
12. Рекомендації Комітета міністрів Совета Європы CM/Rec (2009)1 государствам-участникам Совета Європы по електронной демократии от 18 февраля 2009 г. *idemocracy.ru* : веб-сайт. URL: <http://idemocracy.ru/projects/стандарты/42-ec2009edem.html>
13. Богданов Л.О. Технічна фіксація судових процесів : системний підхід до розвитку комп'ютерних технологій та інформаційних ресурсів. *Юрид. журн.* 2002. № 2. С. 84–85.
14. A Guide to Public Access, Sealing & Expungement of District Court Records Revised April, 2009. *Mass.gov* : web-site. URL: <http://www.mass.gov/courts/docs/courts-and-judges/courts/district-court/pubaccesscourtreports.pdf>
15. Ізарова І.О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 44–47.
16. Кудрявцева Е.В. Тенденції розвитку англійського громадянського процесуального права после прийняття Правил громадянського судопроизводства. *Вестник гражданского процесса.* 2012. № 2. С. 173–185.
17. Practice Direction 5A, 5B, 5C Civil Procedure Rules. *Justice* : web-site. URL: http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part05/pd_part05c
18. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628/para0554#o554>
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 : [А–Я] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпін : Перун, 2007. 1719 с.
20. Великий тлумачний словник української мови : близько 40 000 сл. / упоряд. Т.В. Ковальова. Харків : ФОЛІО, 2005. 766 с.
21. Case of Diennet v. Francea 26.09.1995 № 325-A. *HUDOC. European Court of Human Rights* : web-site. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int>
22. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР / Верховна Рада України. *Офіц. вісн. України.* 1998. № 13. С. 268–302.
23. Гаврилюк О.О. Процесуальне значення і реалізація принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства. *Право і Безпека*, 2011. № 3. С. 132–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_31
24. Стефанюк В.С. Гласність судового процесу та його повна фіксація. *Закон і бізнес.* 2001. 11–16 берез.
25. Березюк В.В. Співвідношення засад гласності та фіксування судового провадження. *Питання боротьби зі злочинністю* : збірник наукових праць / редкол. : В.І. Борисов та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 40. 156 с.
26. Бакірова І.О. Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним Судом України. *Міністерство юстиції України* : офіц. вебсайт. URL: <http://www.minjust.gov.ua/17870>
27. Безносюк А.М. Щодо форм фіксування кримінального провадження за новим КПК України. *Юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. Секція № 5.* URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=558%3A150513-01&catid=70%3A5-0513&Itemid=86&lang=ru
28. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 07 листопада 2016 р. у справі № 200/18239/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62558543>
29. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 16 березня 2015 р. у справі № 688/4727/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43109925>
30. Постанова Верховного Суду України від 24 листопада 2016 р. у справі № 5-1кк(15)16. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/86C4B449B7309125C225808800475227](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/86C4B449B7309125C225808800475227)
31. Захарова О.С. До питання про цивільну процесуальну форму. *Вісник академії адвокатури України.* 2009. № 2 (15). С. 27–30.
32. Постанова Верховного Суду від 01 липня 2021 р. у справі № 726/959/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083589>
33. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І.К. Білодід (голова) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства. Київ : Наук. думка, 1975. Т. 6. 832 с.
34. Сербін М.М. Використання технічних засобів при розгляді справ в суді. *Вісник Запоріж. юрид. ін.-ту.* 2009. № 2. С. 142–148.
35. Білоус В.В. Вербальне та наочно-образне фіксування доказової інформації технічними засобами у законодавстві України. *Право і суспільство.* 2018. № 2. С. 214–220.
36. Партыко З.В. Современная парадигма науки об информации – информологии. *НТИ. Серия 2. Информационные процессы и системы.* 2009. № 11. С. 1–9.
37. Головенко Р.О. Як Українські ЗМІ порушують стандарт достовірності. *MediaSapiens* : спецпроект. 2013. 8 січня. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/14672>